

STAV KARLA ŠMITA O TOTALNOM RATU I TOTALNOM NEPRIJATELJU UOČI IZBIJANJA DRUGOG SVETSKOG RATA

Apstrakt: *Karl Šmit se obično smatra teoretičarem totalne države, totalnog rata i totalnog neprijateljstva. U članku, međutim, autor pokušava da pokaže da je, od 1937. do 1944, Šmit upozoravao na to da su totalni rat i totalno neprijateljstvo opasni po Nemačku (kao i ostatak Evrope) i da se mora zaustaviti perpetuiranje svih napora za totalizacijom neprijatelja, koji su započeli 1914. U svojim teorijskim radovima iz ovog perioda on je nalazio mesta samo za totalnu državu – a pogotovo za onu koja je dovoljno jaka da se odupre iskušenju da objavi totalni rat totalnom neprijatelju. Totalna država koju je preporučivao Hitleru i njegovim nacionalsocijalističkim sledbenicima bio je nemački Rajh, kao deo Evrope uređenje i podeljene između velikih prostora (Großraumordnung). Pozicionirana u sredini Evrope, između ostalih sila (Francuske, Italije, Sovjetskog saveza, kao i skandinavskih država), Nemačka je trebalo da bude dovoljno pažljiva da ratuje samo protiv istočnih neprijatelja (Poljske i možda Sovjetskog saveza) i samo za „pravedne“ granice. Zaokružujući na taj način svoj veliki prostor, Nemačka je trebalo da se okrene zadatku eksploatacije različitih naroda, kao što su Poljaci, Česi i Slovaci, koji su bili proglašeni kao nesposobni da imaju vlastitu državu i osuđeni na to da služe gospodarsku rasu – Nemce.*

Ključne reči: *Karl Šmit, politika, rat, neprijatelj, država, totalitarizam, Rajh.*

Kada je čuo da je Hitler (Adolf Hitler) postavljen za kancelara, Šmit (Carl Schmitt) je u svoj dnevnik zapisao da je bio „iritiran“, ali da je „ipak osetio neko olakšanje; napokon odluka“ (cit. prema: Bendersky 1983: 187). Jedan dan kasnije, u intervjuu na radiu Šmit je o sebi izjavio: „Ja sam teoretičar, čisti naučnik i ništa osim toga“ (cit. prema: Bendersky 1983: 201). Uprkos lapidarnosti obeju formulacija, Šmitove reakcije su vrlo dobro odražavale situaciju u kojoj se našao. On je svakako dobro znao u čije je ruke došla kancelarska vlast, a njegova celokupna advokatska aktivnost u korist generala Šlajhera (Kurt von Schleicher) bila je usmerena upravo protiv takvog raspleta političke krize u Nemačkoj. Juna 1932, uoči parlamentarnih izbora, Šmit je čak napisao jedan članak za *Tägliche Rundschau*, u

kojem je sebi dozvolio vrlo oštar ton u kritici nacionalsocijalista: „Ko god 31. jula snabde nacionalsocijaliste većinom postupa glupo. ... On daje ovom, još uvek nezrelom ideološkom i političkom pokretu mogućnost da promeni Ustav, da uspostavi državnu crkvu i da raspusti sindikate itd.“ (cit. prema: Bendersky 1983: 153). Nacionalsocijalisti na izborima, doduše, nisu dobili 51%, ali jesu 37,8%, tako da su sa komunistima (14,6%) uspeli da formiraju većinu koja je potpuno blokirala rad Rajhstaga. Uprkos teškoćama, koje su Hitlera skolile krajem 1932. – od gubitka parlamentarnih mesta na novembarskim izborima (pre svega zbog konsolidacije ekonomskih prilika), preko opasnosti od rascepa u stranci (pre svega zbog Šljaherovog privlačenja Štrasera (Gregor Strasser) u „unakrsni front“), pa sve do upornog odbijanja Hindenburga da ga prihvati kao ozbiljnog političara (pre svega zbog Šljaherovih zakulisnih igara) – on se 30. januara 1933. trijumfalno vratio na političku pozornicu i sada je samo bilo pitanje da li će ostareli i senilni Hindenburg i njegovi ministri u vladi moći da ga kontrolišu. Još u aprilu 1933. Šmit je, hvaleći revolucionarnost Zakona o opunomoćenju, prikriveno podržavao ministare od poverenja predsednika Rajha u Hitlerovoj vladi, što je bio njegov poslednji pokušaj da od Hitlera odbrani Hindenburgov predsednički režim (Breuer 1995: 173), a sa njim i sve bivše kancelare i njihove bliske saradnike – uključujući tu i sebe samog.

Međutim, sve je bilo uzalud i Šmitu je postalo jasno da je jedini način da ga vuci ne pojeduju – da sa njima zavija. Njegov prvi korak je stoga bio da poništi svoj sopstveni advokatski angažman u korist Šljahera i sebe proizvede u običnog, „teoretičara, čistog naučnika“, koji sa politikom u prethodnom periodu takoreći i nije imao nikakve neposredne veze. Međutim, ova samozatajnost nije mogla dugo trajati. Moguće je da je Hajdegerovo (Martin Heidegger) pismo Šmitu od 22. aprila 1933, u kojem ga je savetovao da se nipošto ne otuđuje od novog pokreta (nav. prema Rùthers 1994: 105), bilo presudno da se Šmit 1. maja 1933. učlani u NSDAP (broj knjižice: 2.098.860) i da odluči da svoje advokatske usluge otvoreno i beskompromisno stavi na raspolaganje novom klijentu. Tada je počeo njegov uspon u Trećem rajhu, koji je trajao sve do kraja 1936. Na vrhuncu moći, Šmit je bio član Saveta Prusije, rajhsfahgruppenlajter (koji je bio direktno podređen ministru Hansu Franku (Hans Frank) i nadređen Savezu nacionalsocijalističkih nemačkih pravnika), urednik *Deutsche Juri-*

stenzeitung, član Akademije za nemačko pravo, upravnik Grupacije univerzitetskih profesora Rajha, pravni referent u univerzitetskoj komisiji pri Zastupništvu firera (koja je vodila kadrovsku politiku na svim nemačkim univerzitetima) i profesor Univerziteta u Berlinu.

Iako je uspeo da za relativno kratko vreme dobije mnoge počasti i akumulira brojne funkcije, Šmit, zapravo, nikada više nije bio onako blizu realnoj vlasti kao u poslednjim godinama Vajmarske republike. Štaviše, slabljenje njegove moći kao pravnika direktno je koreliralo sa konsolidacijom režima u kojem je postojala mržnja i prezir prema pravu i pravničkoj profesiji (Rüthers 1994: 109). Nacionalsocijalisti su prema pravnicima mogli biti u najboljem slučaju trpeljivi, i to samo prema onima među njima koji su bili spremni da legitimiraju njihove postupke, ne libeći se ni od najvratolomnijih devastiranja pravne logike i najbezočnijih nipodaštavanja pravnih normi. Zato Šmit zapravo nikada nije ni postao „krunski pravnik“ Trećeg rajha – iako mu je ta titula u brojnim prilikama dodeljivanja – nego je ostao običan oportunistički advokat, kojim su se nacionalsocijalisti koristili kao „korisnim idiotom“ (Voigt 2007: 17). Šmit je to sasvim dobro znao, pomirio se sa time i gledao je da svoju ulogu što bolje obavlja, i to ne samo dok je bio u milosti režima nego i nakon pada u nemilost. Nikada mu nije palo na kraj pameti da se na bilo koji način usprotivi nacionalsocijalizmu ili da doprinese reafirmaciji svoje profesije ili prava u celini. Pošto je bio ubeđen da je istorija na strani nacionalsocijalizma – da je 30. januara 1933. doneta „napokon, odluka“ – preostalo mu je samo da se pokori i da kupi mrvice bačene sa bogate trpeze, na kojoj su se kovali veliki planovi o budućnosti sveta. Na pokornost ga nije pokretala nikakva spoznaja o prisutnosti katehona,¹ pa čak ni konsekventna logika decizionizma – ako se prihvati da je, još od Hegela (Georg Wilhelm Friedrich Hegel), personalizacija državne instance koja donosi odluku uvek u krajnoj liniji morala biti legitimisana odgovarajućim istorijskim sklopom² – već spoznaja da istorija više ne upućuje ka ujezgrovlje-

¹ Luc Berthold (Lutz Berthold) je smatrao da je Šmita već 1933. u liku Hitlera prepoznao katehona i da je to bio razlog njegovog priklanjanja Trećem rajhu (Berthold 1993: 296). Međutim, ne postoje nikakve indicije da je u Šmitovoj misli tada katehon igrao neku bitniju ulogu, tako da se priroda njegovog „glajhšaltovanja“ mora tražiti na drugoj strani.

² Kako je to Hans Blumenberg (Hans Blumenberg) objasnio, „decizionizam svoj odnos prema legitimnosti uzima iz poricanja voluntarizma. Jer, potonji je nalik

nju državnog bitka u ličnosti suverena, apsolutnog monarha, već otvara epohu razobručene vladavine vojnika. Sa Šljaherom – koji je sa vlasti smenjen 28. januara 1933, a ubijen 30. juna 1934. – nestalo je poslednjeg pretendenta na obnovu istorijske figure „sabljonosca“, a Hindenburg (Paul von Hindenburg) je svojih poslednjih godinu i po dana života proveo kao senka, bez snage i volje da više bilo koga spašava. Nemci su ostajali na milost i nemilost vojnika, koji je nekim čudom izašao živ iz dušegupke Prvog svetskog rata i koji nije krio nestrpljenje da Nemačku i ceo svet okupa u krvi Drugog svetskog rata. Za Šmita je to bila neka vrsta istorijske ironije koja je Nemačku nemilosrdno gurala u katastrofu i u kojoj je njemu samom ostalo da pokorno odigra svaku ulogu koju mu vojnik na vlasti bude odredio.

Od njega se nije tražilo mnogo. Novom režimu on je morao da u potpunosti prilagodi svoju teoriju i da uzme učešće u zatiranju svakog sećanja na ono što je pravo nekada u Nemačkoj značilo. To mu, međutim, nije teško palo, s obzirom da je u protekloj deceniji, koliko je trajala njegova borba protiv „Vajmara-Ženeve-Versaja“, njegova teorija već bila radikalno očišćena od svih elemenata koji su predstavljali *condition sine qua non* modernog prava i preplavljena drugim elementima koji su se mogli sasvim dobro uklopiti u ono što je od prava ostalo u Trećem rajhu.

Totalni rat i totalni neprijatelj

U jednom od najznačajnijih spisa napisanih za vreme Trećeg rajha, u članku „Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država“, Šmit se osvrnuo na svoj doprinos onome što je video kao dominatni misaoni pravac međuratne epohe – osmišljavanju totalnog. Sve je, pisao je Šmit, započelo 1920, kada se na francuskom pojavila knjižica *Totalni rat*, zatim su italijanski fašisti lansirali krilaticu o „totalnoj državi“, da bi onda sam Šmit svojim spisom *Pojam političkog iz 1927*. otkrio „totalnog neprijatelja“, nakon čega je Ernst Jinger (Ernst Jünger) pojmom „totalne mobilizacije“ (1930) popularizovao misao o totalnom. Ipak, najveća zasluga za njenu afirmaciju pripada generalu Erihu Ludendorfu (Erich Ludendorff), koji je svojom knjigom *Totalni rat* (1935) ponovo sve vratio u oblast neposrednog ratovanja

na institucionalizovanu nepostojanost apsolutne moći, dok prvi ’živi od toga da su ’odluke’ uvek već donete kad nastupe istorijske instance“ (Blumenberg 2004: 78).

(Schmitt 1940h: 235). Time je Šmit sebe stilizovao u prvog nemačkog mislioca totalnog, a svoju teoriju totalnog neprijatelja – ili, pre teoriju totalnog i teoriju neprijatelja – uzdigao u središnju etapu na putu od francuskog do nemačkog koncepta totalnog rata. Međutim, ono do čega mu je još više bilo stalo od zadržavanja zasluga za promišljanje totalnog rata, bila je poruka koju je hteo da uputi – pre svega vojniku na vlasti. „U ratu se krije suština stvari. ... Ali totalni rat svoj smisao dobija tek kroz totalnog neprijatelja“ (Schmitt 1940h: 236). U Prvom svetskom ratu desilo se ono što je najpogubnije – totalni rat je stvorio totalnog neprijatelja – i zato evropski narodi – a pre svega nemački narod i njegova vlast – treba da dobro porazmisle da li među njima zaista postoji totalno neprijateljstvo pre nego što se uvale u novi svetski rat i božem sudu prepuste odluku o pobedniku (Schmitt 1940h: 239). Samo pozivanje na razmišljanje odavalo je odgovor koji je Šmit imao da ponudi (ali nije smeo da eksplicira, anticipirajući da se neće dopasti vlastodršcima Trećeg rajha): „totalnog neprijateljstva“ nema i zato – ako važi logika da tip neprijateljsva određuje karakter rata – novi rat ne treba da bude „totalan“, već „običan“.

Na prvi pogled, ova Šmitova poruka izgledala je čudno; naličovala je razrešenju dileme šta je bilo prvo, kokoš ili jaje, totalno neprijateljstvo ili totalni rat. Insistiranje na tome da prvo mora postojati jasno, nedvosmisleno i neprikosnovenno totalno neprijateljstvo kako bi bio pokrenut totalni rat izgledalo je kao da narušava dijalektiku rata i neprijateljstava i apostrofira nešto što je od perifernog značaja u samoj logici rata, koji se u totalni pretvara zato što ga vode države koje postaju totalne i u kojima belicistička logika vlasti upućuje na „igru *va banque*“ (tj. na pobeđu po svaku cenu, pošto je zalog rata nacionalna čast, a gubitak nacionalne časti kroz poraz vodi ujedno i padu belicističke vlasti), a ne zbog postojanja predstave o totalnom neprijatelju na samom njegovom početku, pre nego što su borbena dejstva uopšte započela. U članku koji je naredne godine objavio pod naslovom „O odnosu pojmova rat i neprijatelj“ Šmit se ponovo vratio ovoj dilemi i iskoristio je kao povod za ponovljenu kritiku sila Antante da su zapravo najveći krivci za stvaranje totalnog neprijateljstva u posleratnom periodu. Međutim, sada više nije bio akcenat na oholosti i obesti SAD-a i njihovih evropskih satrapa (pre svega Francuske i Engleske), nego na jednoj istorijskoj zakonitosti koja je totalno neprijateljstvo nužno nametnula svim evropskim narodima

uvučenim u Prvi svetski rat: dužina ratovanja dovela je do totalizacije rata koji onda od neprijatelja stvorio „totalne neprijatelje“ (koji nisu postojali na početku rata), tako da se naposljetku totalni rat objektivno nije ni mogao završiti pravim mirovnim ugovorom, nego jedino demonizacijom poraženog od strane pobjednika.³ U demonizaciju je spadalo i to da je rat nastavljen i nakon okončanja oružanih dejstava, i to tako što je poraženi proglašen agresorom, a onda i poistovjećen sa zločincem, čime je predstava totalnog neprijatelja nastavila da se dalje radikalizuje i da od mira stvara rat (Schmitt 1940i: 244-245). Znajući dobro da Hitlerova spoljnopolitička ofanziva na Čehoslovačku, ako se stavi u kontekst ratnih planova koje je Hitler nagovestio već u *Mojoj borbi*, vodi celu Evropu u novi, Drugi svetski rat, Šmit je požurio da takav zaključak predupredi konstatacijom kako se Prvi svetski rat zapravo nikada nije ni završio i kako najnovija događanja treba iščitavati iz logike totalnog neprijatelja, koji je izvorno „običan“, a samim tim i „dobar“ rat – i ovdje je, po ko zna koji put, progovarao lojalni podanik Vilhelma II Hoencolerna – načinio „totalnim“, „lošim“, a samim tim i objektivno nezavršivim. Zato je glavni zadatak svih evropskih država, uključujući tu i Nemačku, bio da uoče pogubnu istorijsko-političku naddeterminaciju svojih postupaka i učine ono što se činilo nemogućim – da zaborave predstave o totalnom neprijatelju, zaustave totalni rat i daju se na

³ Posle Drugog svetskog rata Šmit je napustio ovo shvatanje i uzroke za stvaranje „totalnog neprijateljstva“ počeo da traži u pomorstvu i u otporima koje su pomorske sile imale protiv prihvatanja koncepta suverene države. Šmit će ici tako daleko da će tvrditi da je suverena država „kontinentalni pojam“, koji se odnosi samo na kopno, međunarodno pravo i ratove na kopnu. Sasvim drugačije stvari stoje na moru: na moru je neprijatelj totalan, pošto se napadaju svi brodovi neprijatelja, pravo plena je neograničeno, blokade na moru pogađaju i ratnike i civile, itd. (Schmitt 1985c: 383). Samim tim, upravo pomorske sile (Velika Britanija i SAD), koje su Prvi svetski rat pobjednički okončale ponajviše uz pomoć pomorske blokade Nemačke, nisu mogle da se prema poraženom ponašaju drugačije nego onako kako su navikle tokom svoje duge istorije – kao protiv „totalnog neprijatelja“. Naravno, Šmit se nikada nije zadovoljavao samo jednom strategijom optužbi za stvaranje „totalnog neprijateljstva“ u Evropi u 20. veku, pa je tako, primera radi, na stranicama *Nomosa Zemlje* moguće pronaći zanimljivo „otkriće“ da je pravi krivac za sva zla razlikovanja nepravednog od pravednog rata, kriminalizacije rata i, na kraju, pretvaranja neprijatelja prvo u zločinca, a zatim i u „totalnog neprijatelja“, u stvari Belgija, i to zato što je bez ikakvog osnova tvrdila da je Nemačka povredila njenu neutralnost i četiri godine držala njenu teritoriju pod okupacijom (Schmitt, 1950b: 233). Tako su na kraju opet za „totalno neprijateljstvo“ bili krivi svi drugi krivi osim Nemačke kao jedine „kontinentalne sile“, koja je stameno branila džentlmenke principe suverene države, „običnog rata“ i „običnog“ neprijateljstva.

preuređenje Evrope u skladu sa pravnim modelom koji je on nazivao *ius publicum Eurpaeum*. Novina koja se krila u ovom Šmitovom, usled samocenzure ipak vrlo sramežljivom apelu ležala je u naglašavanju objektivnosti istorijskog procesa totalizacije rata koji prerašta u totalizaciju neprijateljstva i onda sopstvenu logiku nameće ne samo državama koje su „pobedile“ u Prvom svetskom ratu (ili barem u njegovoj oružanoj fazi) nego i državama koje su u njemu bile „poražene“ i koje svoju destruktivnost nisu mogle držati pod kontrolom ni u mirnodopskoj fazi ratovanja, tako da bi svaki njihov povratak u oružanu fazu mogao da predstavlja pogubnu erupciju destrukcije i put u samodestrukciju.

Da bi se shvatile sve dimenzije Šmitove poruke iz članaka „Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država“ i „O odnosu pojmova rat i neprijatelj“ mora se uzeti u obzir da je u okviru koncepta totalnog Šmit već odranije združio dva toka razmišljanja – prvi je bio o političkom, odnosno o razlikovanju prijatelja i neprijatelja, dok je drugi bio o političkom jedinstvu, odnosno o razlikovanju države i društva. Novina koja se pojavljuje u pomenutim člancima leži u stvaranju diskontinuiteta između dva procesa koji su pre bili shvaćeni kao komplementarni aspekti istog fenomena: totalizacija države ostala je neminovnost, dok je totalizacija neprijateljstva i rata postala opasnost prvog reda koja se mora zaustaviti po svaku cenu i svim sredstvima. Štaviše, sprečavanje reprodukovanja logike totalnog neprijateljstva i totalnog rata očigledno je morao da postane vrhovni zadatak totalne države, koja je proizlazila iz ukidanja razlike između države i društva. Iako je u prvopomenutom članku totalnu državu postavio na kraj uzročnopsledičnog niza – „totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država“ – ona je očigledno imala najveći značaj pošto su se jedino u njenim ingerencijama morali pronaći mehanizmi za obustavljanje totalnog neprijateljstva i totalnog rata. Totalna država se tako ukazivala kao koncept koji je dobijao na važnosti kao nikada do tada: ona je morala postati snažnija nego ikada, ali ne da bi vodila totalni rat (rukovođena slikom totalnog neprijatelja), što je izvorno i bio njen *raison d'être*, nego da bi ga zaustavila (i zamenila „običnim“ ratom koji se vodi protiv „običnog“ neprijatelja). Ili, konkretno govoreći, Hitlera u nove oružane sukobe nije smela da povuče logika totalnog neprijateljstva, koja se u njegovom slučaju mogla manifestovati samo kao želja za osvetom za poraz u Prvom

svetskom ratu, nego samo logika totalne države koja bi bila dovoljno snažna da se odupre iskušenju vođenja totalnog rata i opredeli se za „običnog“ neprijatelja koji se ne da demonizovati i koji ne zavodi na put u katastrofu. A da bi to postigao, Hitler više nije smeo da bude vojnik iz Prvog svetskog rata, onaj brat koji je najopasniji upravo za vlastitu braću, pa onda i za ostatak sveta, nego je morao postati nešto mnogo više – morao je krenuti Šljaherovim putem i postati novi sabljonosac, koji je jedini u stanju da kompletira totalnu državu i zaustavi slepo i razobručeno perpetuiranje totalnog rata, koji je u Nemačkoj započeo zapravo u momentu u kojem je vojnik Ludendorf uspostavio svoju diktaturu, razvlastio cara i otpočeo nezaustavljivi proces autodestrukcije. Zato se rekapituliranje toka misli o totalnom, koje je Šmit preduzeo u članku „Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država“ logično završavalo Ludendorffom, ovoga puta kao teoretičarem i piscem knjige *Totalni rat*. Objavljivanje Ludendorffove knjige 1935. i veliki značaj koji je ona odmah dobila značilo je da se Nemačka i dalje nalazi na putu vojnika, a da je onaj isti duh koji je Ludendorfa inspirisao i da totalizuje Prvi svetski rat i da svoje iskustvo pretvori u popularnu teoriju, nastavio da živi, nalazeći novog vojnika da je u praksi primenjuje.

Članke „Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država“ i „O odnosu pojmova rat i neprijatelj“ Šmit je napisao u vreme kada je već bio u relativnoj nemilosti režima i kada je morao dobro da pazi šta piše i kako se izražava. Još dok je njegova zvezda bila u usponu na pravničkom nebu Trećeg rajha, Šmita je oštro kritikovao Alfred Rozenberg (Alfred Rosenberg) upravo zbog fetišizacije totalne države.⁴ U uvodnom članku za *Völkischer Beobachter* od 9. januara 1934. Rozenberg je objavio frontalni napad na shvatanje „totalne države“, optužujući njegove zagovornike (među ostalima, i Šmita) za etatizam, tj. za ideološko zastranjivanje koje vodi uzdizanju države u samosvrhu. Da se ne bi podleglo iskušenju takvog skretanja sa ideološke linije nacionalsocijalizma Rozenberg je tražio da se totalitet promišlja isključivo u vezi sa totalitetom nacionalsocijalističkog svetonazora, partije (koja taj svetonazor otelovljava) i države (koja osigurava dušu, duh i krv

⁴ S druge strane, katolički pisci i političari su još od 1932. pokazivali rastuću odbojnost prema pojmu totalne države: s jedne strane, zbog egzistencijalne ugroženosti od nacionalsocijalista, a s druge strane, zbog vlastite umešanosti u stvaranje modela koji je tada počeo da se primenjuje u Nemačkoj (Dahlheimer 1998: 346).

nacionalsocijalizma) (nav. prema: Koenen, 1984: 518). Iako je Šmit posle Rozenbergovog napada nastojao da se što više približi ideološkoj liniji svoje partije, u člancima „Totalni neprijatelj, totalni rat, totalna država“ i „O odnosu pojmova rat i neprijatelj“ on je sebi dopustio slobodu da, u jednoj vrlo blagoj i nepretencioznoj formi, izrazi odstupajuće mišljenje i ponovo ukaže na put koji je po njemu jedino otvarao perspektivu uspeha, a koji je Treći rajh trebalo da politički homogenizuje samo za totalnu državu, a ne i za totalni rat protiv totalnog neprijatelja. Ili, drugim rečima, za Treći rajh čiji će vođa biti dovoljno mudar da rat povede protiv malog broja, a možda i samo jednog jedinog, sasvim konkretnog, „običnog“ neprijatelja, i to zarad sasvim opipljivih, lako postizivih ratnih ciljeva.

Rajh u Evropi velikih prostora kao konačni, neostvareni mit

Posle Drugog svetskog rata Šmit se sa puno prava branio da nikada nije imao ništa sa nacionalsocijalističkim Planom životnog prostora, nego da je zagovarao Plan velikog prostora (Bruckschweiger 1999: 213), koji se – to je uvek propuštao da doda – nadovezivao na plan Vermahta iz poslednjih godina Vajmarske republike. Suštinska razlika između dva plana ležala je u tome što je Plan životnog prostora podrazumevao radikalnu reorganizaciju cele Evrope, pa i celog sveta, kao i značajnu rasnu prekompoziciju stanovništva (uz uništenje jednog broja štetnih ili opasnih rasa), dok se Šmitov Plan velikog prostora ograničavao na uspostavljanje velikog prostora u srednjoj i istočnoj Evropi (omeđenoj Skandinavijom, Francuskom, Italijom i SSSR-om), na kojem bi se Rajh maksimalno proširio u okvirima „germanske rasne supstance“, dok bi ostatak slovenskih, mađarskih i ostalih „rasnih elemenata“ stavio pod svoju kolonijalnu vlast. Za takav plan, verovao je Šmit, nije bilo potrebno voditi totalni rat protiv totalnog neprijatelja, a ako bi se opstanak totalnog neprijatelja i pokazao neizbežnim, onda je on zaista morao biti samo jedan.⁵

⁵ Kako je pokazivala još Šmitova studija *Rimski katolicizam i politička forma* totalni neprijatelj je mogao da bude samo „republika saveta“, tj. svetski komunizam, u koji se stapaju dve neprijateljske „mase“: proletarijat i rustvo (Schmitt 1984: 64). Samim tim, da je Šmit mogao da bira, on bi ratovao samo protiv SSSR-a kao totalnog neprijatelja i na taj način bi čak došao u poziciju da pomiri Šljaherov plan Vermahta sa originalnom koncepcijom „prodora na Istok“, koju je Hitler razvio u *Mojoj borbi*.

U Trećem rajhu je, obrnuto, postojala potreba da se totalni neprijatelj umnožava, tako da ga je uvek bilo „previše“. Rat na dva fronta, koji je Drugi rajh odveo u propast, obnovljen je u Trećem rajhu u još pogubijoj formi, kao rat protiv udvojenog totalnog neprijatelja: protiv Istoka i Zapada, protiv Rusa i Anglosaksonaca, protiv komunista i Jevreja (Schmitt 1991a: 18). Drugim rečima, Drugi svetski rat koji su nacionalsocijalisti započeli zarad realizacije Plana životnog prostora pokazao se kao pravi nastavak totalnog rata, započetog 1914, zato što je u liku totalnog neprijatelja združio mnoštvo neprijatelja, koji se na kraju nisu dali pobediti.

Iako je i sam Šmit sve do 1944. pozivao Nemce na borbu protiv imperijalizma sa dva obličja – kapitalističkim (zapadnim) i boljševičkim (istočnim) (Rüthers 1990: 120), stavlajući se u službu ovog nacionalsocijalističkog udvajanja totalnog neprijatelja, on se posle Drugog svetskog rata nije vraćao tom kompromitujućem izrazu vlastitog oportunitizma, nego je insistirao na svojoj privrženosti ideji „prostorne revolucije“ koja je navodno stajala u potpunoj opreci sa ratnim ciljevima Trećeg rajha. Na taj način Šmit je implicitno tvrdio da je njegov vlastiti plan – kao poslednji izdanak starog plana Vermahta – bio odbačen i prevaziđen već u vreme Trećeg rajha. Ono što do kraja života nije hteo da uvidi i prizna bila je činjenica da je ideja velikog prostora, koju je on redizajnirao posle Drugog svetskog rata u formi *nomosa* Zemlje, postala anahronizam i da je nestala iz svih privrednih i međunarodnopravnih rasprava (Bruckschweiger 1999: 217). Šmitovo vlastito instituiranje na toj ideji trebalo je da predstavlja dokaz čvrstine vlastitih uverenja, spomenik vernosti njegovom „prijatelju“ Šlajheru (kojeg je izdao pokušajima da svoje advokatske usluge pruži „neprijatelju“ Hitleru), ali i platformu sa koje je mogao da nastavi svoj sopstveni, mali, privatni rat protiv onog „neprijatelja“ koji je iz celog totalnog rata 1914-1945. izašao kao apsolutni pobednik, koji je pretio da celu Zemlju ustroji prema vlastitoj ideologiji i koji je stoga poprimao obrise prave „imperije zla“ – SAD.

U ideji velikog prostora Šmit je pronalazio ispoljavanje „mitske snage“ predstave Rajha, koja je stvorena „u hiljadugodišnjoj velikoj nemačkoj istoriji“ i koja je 1933. obnovljena u svoj silini (Schmitt 1940g: 195). Nevolja sa tom predstavom ležala je po Šmitu u tome što ju je tokom moderne epohe predstava o suverenoj državi potisnula i beznađežno ispreplela sa feudalnom kompleksnošću i

srednjim vekom, tako da je ona današnjim naraštajima Nemaca postala nepojmljiva (Schmitt 1985b: 375). Ideja velikog prostora predstavljala je Šmitov pokušaj približavanja drevnog iskustva Rajha savremenima. Ono što su Nemci svakako morali odmah da shvate – a što Šmit nije morao mnogo da im objašnjava, pošto se za to pobrinula oficijelna nacionalsocijalistička propaganda, odmah po uspostavljanju Trećeg rajha – jeste da u „normalnom slučaju svaki narod sa svojom političkom egzistencijom hoće svoju jaku i moćnu državu i nemački narod hoće jaki i moći rajh“ (Schmitt 1985a: 370). „Volja“ za jaku državu je nužno ekspanzionistička, o čemu svedoči celokupna istorija čovečanstva, pa i istorija moderne Evrope. Već je revolucionarna Francuska, čim je osetila svoju premoć u odnosu na druge evropske države, počela da realizuje svoju tendenciju da se širi, potencijalno preko cele Zemlje (Schmitt 2004: 48). Rajh predstavlja tradicionalni odgovor nemačkog naroda na ovu prirodnu tendenciju za širenjem.⁶ Ona ne isključuje suverenu državu (koja ostaje nukleus rajha),⁷ nego je „obogaćuje“ velikim prostorom – zapravo nekom vrstom kolonijalnog dodatka – u kojem „noseća sila“ među hetero-

⁶ Rajh je po Šmitu bio krucijalni deo javnopravnog evropskog poretka, u kojem je ratovao protiv drugih velikih sila, čuvajući svog prostorni poredak (protiv njihovih), priznajući univerzalnu i prirodnu potrebu za „odmeravanjem snaga“ i sprečavajući svaku provalu „nihilističke reakcije mržnje i osvete, čiji besmisleni cilj leži u obostranom uništenju“ (Schmitt 1950b: 159). Sve to je moderno međunarodno pravo od 1919. počelo da negira i zato je zadatak rajha bio da se tim novim tendencijama suprotstavi obnavljajući svoju tradicionalnu ulogu svojevrsnog „čuvara evropskog ustava“, pri čemu je taj „ustav“ bio samo druga reč za poredak junaštva i viteštva, kog egzistencije apsolutnih monarha i odsustva verskog ili bilo kog drugog fanatizma – jednom rečju, poretka koji je postojao samo u romanima, a ne i u realnosti evropskog srednjeg (ili novog) veka.

⁷ Uvođenjem kategorije rajha Šmit je do izvesne mere morao da relativira pojam države u međunarodnom pravu (upor. Schmitt 1940k: 306). Šmit je tvrdio da nacionalsocijalizam mora da se zalaže za međunarodno pravo koje će regulisati odnose među narodima, a ne državama. To ipak nije značilo da sve države treba da nestanu iz međunarodnog prava, nego samo one slabe, one čiji su narodi preslabi za surovu borbu u modernom svetu. Narod koji nisu u stanju da imaju svoju državu ne mogu biti ni subjekti međunarodnog prava. Dobar primer pruža Abisinija, koja je 1936. pokazala da nije u stanju da bude država, jer ne može da se održi u jednom savremenom, a to znači totalnom ratu (Schmitt 1940k: 310). Svi narodi koji nisu dovoljno jaki za totalni rat i koji ne mogu imati svoju državu, moraju biti uvršćeni u velike prostore onih naroda koji zadržavaju svoje države i koji prerastaju u nukleuse tih prostora. Implicitna pretpostavka ovog načina razmišljanja bila je da u srednjoj i istočnoj Evropi postoje samo dva naroda koja mogu zadržati svoje države (Nemačka i Italija), dok svi ostali narodi moraju da se svojih država odreknu.

genim stanovništvom (koje je ostalo izvan suverene države) širi svoje ideje, nameće mu svoje principe i isključuje dejstvo drugih, stranih sila (Schmitt 1940k: 303). „Noseća sila“ rajha je nemački narod, a njen osnovni princip je pluralistički „narodni princip“, na kojem ona hoće da sprovede svoju ekspanziju i da izgradi svoj životni prostor unutar velikog prostora (Schmitt 1940k: 304). Samim tim što se Nemačka nalazi u središtu Evrope, a to je po Šmitu značilo između univerzalističkog bloka liberalno-demokratskih sila Zapada, koje asimiliraju narode, i univerzalističkog bloka boljševičke Rusije, koji sledi svetsko-revolucionarnu ideju, ona je upućena da svoj „narodni princip“ realizuje na velikom prostoru srednje i istočne Evrope (Schmitt 1940k: 312). Rajh je tako prerastao u „najviši i najnemačkiji pojam poretka“ koji omogućuje ono konačno razlikovanje prijatelja i neprijatelja (Schmitt 1934: 44): prijatelji su bili svi oni koji su prihvatili nemački veliki prostor, dok su ga neprijatelji osporavali.

Treći rajh je imao dve vrste neprijatelja: „pravi“ neprijatelj je bio onaj ko je osporavao granice njegovog Velikog prostora, dok je onaj „lažljivi, licemerni“ i zapravo mnogo opasniji neprijatelj bio onaj koji je osporavao samu ideju velikog prostora u ime neostvarivih ciljeva poput ujedinjenog čovečanstva, zabrane rata i ravnopravnosti naroda. Sa stanovišta krajnjih ciljeva, i jedan i drugi neprijatelj su hteli jedno te isto – da Nemačku spreče da stvori vlastiti veliki prostor – dok je razlika bila u tome što se sa prvim neprijateljem moglo pregovarati o granicama, a u slučaju da pregovori propadnu granice su mogle biti odlučene „običnim“ ratom, bez pribegavanja „totalnom neprijateljstvu“ (kao što je plan Vermahta predviđao da se reši pitanje novih granica Nemačke na istoku), dok se sa drugim neprijateljem to nije moglo. Drugi neprijatelj je znao samo za totalni rat, totalno neprijateljstvo i univerzalni svetski poredak, u kojem bi Nemačka podelila onu istu sudbinu koju je plan Vermahta namenio Poljskoj i Čehoslovačkoj u velikom prostoru Nemačke. Svetski poredak bio je poredak gospodstva i poznavao je samo jake i slabe, kolonizatore i kolonijalizovane, stvaraoce velikih prostora i one koji treba da mu služe i zato je pitanje svih pitanja, štaviše jedino pitanje bilo: da li Nemačka može da se odupre najvećoj svetskoj sili, SAD-u, u uspostavljanju univerzalnog poretka gospodstva (u kojem bi postala kolonija) i da zadrži svoj sopstveni zabran, svoj veliki prostor u kojem bi nastavila da bude kolonijalna sila.

Time se osvetljava ona druga strana Šmitovog neprijateljstva prema Ligi naroda, osnovanoj 1919. u Ženevi, i svim sličnim inicijativama za uspostavljanje „večnog mira“ i međunarodnih odnosa na osnovama jednakosti naroda. Ligu naroda Šmit je kritikovao da se rukovodi nejasnim idealom stvaranja univerzalnog društva čovečanstva, u kojem više ne može biti ni naroda ni država, pa ni politike (Schmitt 1940c: 73), dok u realnosti ne samo što nije takvo društvo, nego predstavlja običnu međunarodnu organizaciju – običnu koaliciju država,⁸ a ne savez – koja ima specifičnu političku egzistenciju, koja i dalje ima svoje neprijatelje i koja se nije odrekla prava na rat.⁹ Ali, postavljalo se pitanje kako je Liga naroda mogla da natera da njeni postanu (i ostanu) sve države na svetu, a među njima i one koje su nameravale da prave velike prostore, ratuju za neke nove granice (koje će po njihovom mišljenju jedino biti one „prave“, „prirodne“ i „nužne“) i u kojoj su na vlasti bili suvereni diktatori, vojnici i „sabljonosci“, predani ideologiji rata kao ultimativnoj sili moralne regeneracije.¹⁰ Samim sabotiranjem širenja Lige naroda, a zatim i

⁸ Internacionalnost Lige naroda bila je po Šmitu bukvalna – ona je bila organizacija među državama – i nije imala ništa od onog pravog internacionalizma, koji mora da penetrira sve države i koji karakteriše istinsko univerzalno društvo čovečanstva u Treću internacionalu – Treću internacionalu (Schmitt 1940c: 73). Rekursom na Treću internacionalu Šmit je hteo da dodatno obezvređi ideju ujedinjenog čovečanstva, pošto je njen jedini sadržaj navodno mogao da bude jedino svetski komunizam.

⁹ „Humanitarni pacifizam nije sposoban za neprijateljstvo zato što njegov ideal nastaje u pravdi i miru“ (Schmitt 1984: 59). Samo u takvom humanitarnom pacifizmu moguće je pojam čovečanstva koji definitivno isključuje pojam neprijatelja. Liga naroda, međutim, nije pacifistička organizacija i zato je zadržala pojam neprijateljstva i mogućnost da ratuje „u ime čovčanstva“. Rat u ime čovečanstva, međutim, ne prestaje da bude rat jednog broja država, udruženih u koaliciju koja neke druge države proglašava neprijateljem čovečanstva i onda ratuje protiv njih (Schmitt 1940c: 73).

¹⁰ Teoriju pluralizma Šmit nikada nije hteo da u potpunosti otpiše, nego samo da je „ispravno plasira“. To je trebalo da znači da se ne sme prećutkivati postojanje konflikata na nivou naroda i rasa, religija i kultura, jezika i pravnih sistema, ali da zadatak da se nosi sa tim pluralizmima ima samo i jedino država (Schmitt 1940e: 141; upor. takođe i Schmitt 1940b: 61). Država se sa tim pluralizmom konflikata uglavnom obračunava represivno, u krajnjoj liniji ratom, koji je „obuzima kao celinu u svojoj političkoj egzistenciji i poslednji je i odlučujući izraz specifično političkog grupisanja, naime na prijatelje i neprijatelje“ (Schmitt 1957: 365). Rat je, kako ga Šmit u naslonu na Aurelija Avgustina (Aurelius Augustinus) i De Mestra (Joseph de Maistre) naziva, „božanski“ jer se ljudski ne može objasniti (Schmitt 1991a: 293), dok je neprijatelj, „shodno samom pojmu, nešto što je u samom bitku drugačije i strano, najveće pojačanje drugačijeg bitka, koje u slučaju konflikta vodi negaciji

optužbama za partikularnost te „koalicije država“ (koja nije u stanju da bude pacifistička zato što nije univerzalna i zato što uvek ostaju države protiv kojih se mogu voditi ratovi) ove države su sticale poziciju da, kao što to Šmitovo objašnjenje pobeđe saveznika nad Nemačkom 1945. rečito potvrđuje, delegitimiraju svaku pobeđu nad vlastitim belicizmom. Liga naroda je svojom krivicom krenula u „građanski rat“ protiv Trećeg rajha (Zakravsky 1999: 183) i na kraju je bila odgovorna i za sve zločine koje je ovaj počinio u svom totalnom ratu protiv jednako totalnog, ali protivprirodnog i nemoralnog „diskriminišućeg rata“ (Hoerl 1999: 184). Pošto nema mogućnosti da se uspostavi univerzalno društvo čovečanstva i da rat bude iskošen, to se se na kraju linija razdvajanja prijatelja i neprijatelja u modernom svetu proteže između onih koji podržavaju imperijalizam SAD-a i onih koji ga osporavaju. Svi „humanistički pacifisti“ nužno spadaju u prvi tabor i za njih je Šmit imao samo reči prezira – to su bili „paci-imperijalisti“.¹¹

Šmitova „velika sinteza“, koju je najavio u radovima u periodu 1937-1939 i onda razrađivao u radovima u periodu 1939-1944, trebalo je da stari plan Vermahta, koji je posle smrti generala Šlajhera ostao bez svog pravog zagovornika (a, s obzirom na Šmitov zaokret ka apologiji totalne firerove države, i advokata), inovira i nadgradi Monroovom (James Monroe) doktrinom. Na taj način, Šmit se nadao da će dati svoj dorinos da se, s jedne strane, obuzda ono razulareno vojničko u Hitleru i, s druge strane, zaustavi preteća politička neutralizacija, koju u celom svetu sprovode SAD.¹² Pri tom

sopstvene vrste političke egzistencije“ (Schmitt 1957: 377). Kada se sve to ima u vidu, postaje sasvim jasno da za advokata Šmita (kao, uostalom, ni za njegove političke klijente) nikakvo međunarodnopravno obuzdavanje supstance političkog, samopotvrđivanje narodnog identiteta, nije bilo ni moguće, ni poželjno, pošto vodi „moralnoj podivjalosti“ i pošto „nam oduzima suštinski medijum obnove autentičnog bitka“ (Habermas 2004: 104).

¹¹ „Ali kada se govori američki površno, odmah se, u znak odobravanja, glasno deru Albert Anštajn (Albert Einstein), Tomas Man (Thomas Mann) i svi ti paci-imperijalisti. Oni ceo svet njuše kao plen“ (Schmitt 1991a: 238).

¹² Već su prilikom savetovanja na pariskim konferencijama američki delegati bili ti koji su zapravo svima ostalima nametnuli stavove, koji su kasnije ugrađeni u temelje Lige naroda (Schmitt 1950b: 237). Zato je na kraju Liga naroda postala proizvod SAD-a (Schmitt, 1940d: 91-92), a preko nje su se one nametnule kao pravi arbitar političkih sporova u Evropi (Schmitt 1940d: 94). Tada su one konačno odstupile od svoje dotadašnje međunarodnopolitičke strategije, oličene u Monroovoj doktrini,

je bilo najzanimljivije kako je sam Šmit intepretirao Monroovu doktrinu i kako ju je video kao novu „evropsku doktrinu“: „Monroova doktrina je ... jedan krajnje nejasan, višesmisleni, često protivrečni princip, koji naravno jedino Sjedinjene Države mogu da interpretiraju i autentično tumače, sa ishodom da se od Sjedinjenih Država ništa ne može zahtevati što je nespojivo sa Monroovom doktrinom, dok Sjedinjene Države u svako doba mogu zahtevati poštovanje Monroove doktrine, pri čemu je istovremeno priznato da samo Sjedinjene Države smeju da tačno utvrđuju šta je sadržaj Monroove doktrine. Taj izrazita elastičnost i rastegljivost, ta otvorenost za sve mogućnosti, ta otvorenost pre svega za alternativno pravo i politiku, po mom mišljenju je tipično za svaki istinski i veliki imperijalizam. Nije zamislivo da se jedna velika sila, a još manje jedna imperijalna svetska sila, pravno pridržava kodeksa čvrstih normi i pojmova, koji bi i neko sa strane mogao da upotrebi protiv njih“ (Schmitt 1940f: 168). Kada je Evropi, a pre svega Trećem rajhu, preporučivao da se prikloni toj i takvoj Monroovoj doktrini Šmit je svesno zagovarao imperijalizam koji je potpuno rastakao svako pravo (uključujući tu i *ius publicum Europaeum*, šta god on značio), koji je bio belicističan i volunjarističan i koji nije postavljao nikakve principijelne brane vlastodržačkim apetitima za neprestanim uvećavanjem „velikog prostora“ – sve dok se Evropa ponovo ne slomi pod teretom „totalnih neprijateljstava“ i „totalnih ratova“. Perpetuiranje „totalnog rata“, započetog 1914, koje je svojim zagovaranjem totalne firerove države i velikog prostora hteo da izbacii na velika vrata Šmit je na kraju zagovaranjem „velike sinteze“ plana Vermahta i Monroove doktrine morao da prihvati nazad kroz prozor.

i počele da grade svoju poziciju svetskog hegemonu: iako su same odbile da postanu članica Lige naroda, one su kontrolisale sve što se u njoj događa (Schmitt 1940f: 174). A što je još najgore, SAD su naterale Ligu naroda da zabrani ratove koji su u službi nacionalne politike, ali su zato same nastavile da vode ratove u službi svog internacionalnog imperijalizma – samo što se ti ratovi više nisu nazivali ratovima, nego oružanim intervencijama (Schmitt 1940f: 177). Naposljetku, one su konkurentno realizovale i maksimu *Caesar dominus et supra grammaticam*, pošto više niko na svetu osim SAD-a ne zna šta je rat, a šta mir (Schmitt 1940f: 179). Nemačka se nikako nije smela podvrgnuti tom imperijalizmu – u svakom slučaju nije smela prihvatiti pravnu terminologiju koju diktiraju SAD i morala je ostati pri svom shvatanju prava, a pogotovo međunarodnog prava (Schmitt 1940f: 179), koje se upravo u predstavi velikog prostora dodirivala sa starom Monroovom doktrinom (Schmitt, 1940j: 302; upor. i Schmitt, 2005b: 669; Schmitt, 1993: 62; Schmitt, 1991a: 29).

Možda je Šmitu 28. aprila 1939, četiri nedelje nakon što je prvi put obznanio „veliku sintezu“ (Schmitt 1991b: 29-30), Hitler svojim govorom u Rajhstagu, kojim je nagovestio prihvatljivost Monroove doktrine za Nemačku (Koenen 1994: 817), za trenutak probudio nadu da ova njegova, ujedno i poslednja, advokatska ponuda može biti prihvaćena. Nada je svakako bila kratkotrajna, pošto je nemački upad u Poljsku – koji je i Šljaher predvideo u planu Vermahta – 1. septembra 1939. odmah provocirao Englesku i Francusku da Nemačkoj objave rat i razvejabo sve iluzije o tome da se Evropa može zamajavati mitovima o „poretku velikih prostora“ i planovima za nekakvu koegzistenciju imperija i njihovih kolonija. Šmit je iz tih događaja izvukao zaključak da je „totalni rat“, započeo 1914. i nastavljen 1919, krivicom svih drugih država osim Nemačke, nastavio da se reprodukuje, ulazeći ponovo u oružanu fazu. „Doprinos“ Nemačke ovom zaoštavanju njemu je bio jasan i on ga neće posle Drugog svetskog rata poricati, ali su glavni krivci, kao i do tada, ostale SAD i njihovi evropski saveznici. Njih je Šmit nastavio da krivi i za sva zla međunarodnog poretka u vreme hladnog rata i fascinacija ovom „imperijom zla“ (praćena potragom za katehonom) neće presahnuti sve do kraja njegovog života. Iako su se u njegovoj argumentaciji desili određeni pomaci, osnov kritike je ostao uvek isti. Bila je to uspomena na generala Šljahera, njegov plan Vermahta i perspektivu izgradnje velelepne totalne države u Nemačkoj, kojoj će na čelu stajati istinski sabljonosac i u čijem će „predvorju vlasti“ jedno stalno mesto biti rezervisano za Karla Šmita.

Primljeno: 28. novembar 2009.

Prihvaćeno: 12. januar 2010.

Literatura

Bendersky, Joseph W. (1983), *Carl Schmitt. Theorist for the Reich*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Berthold, Lutz (1999), *Carl Schmitt und der Staatsnotstandsplan am Ende der Weimarer Republik*, Berlin: Dunker & Humblot.

Blumenberg, Hans (2004), *Legitimitnost novog veka*, Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

- Breuer, Stefan (1995), *Anatomie der konservativen Revolution*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Bruckschwaiger, Karl (1999), „Carl Schmitt am Rande des Großraums – die kurze Geschichte des Begriffs“, u: Pircher, Wolfgang (ur.): *Gegen den Ausnahmezustand. Zur Kritik an Carl Schmitt*, Wien i New York: Springer, str. 201–218.
- Dahlheimer, Manfred (1998), *Carl Schmitt und der deutsche Katholizismus 1888-1936*, Paderborn itd.: Ferdinand Schöningh.
- Koenen, Andreas (1994), *Der Fall Carl Schmitt. Sein Aufstieg zum 'Kronjuristen des Dritten Reiches'*, Doktor Dissertation, Westfälische Wilhelms Universität Münster.
- Habermas, Jürgen (2004), *Der gespaltene Westen. Kleine Politische Schriften X*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hoerl, Eric (1999), „Die Privatisierung des Politischen bei Carl Schmitt“, u: Pircher, Wolfgang (ur.): *Gegen den Ausnahmezustand. Zur Kritik an Carl Schmitt*, Wien i New York: Springer, str. 85–118.
- Rüthers, Bernd (1990), *Carl Schmitt im Dritten Reich. Wissenschaft als Zeitgeist-Verstärkung*, München: Verlag C. H. Beck.
- Rüthers, Bernd (1994), *Entartetes Recht. Rechtslehren und Kronjuristen im Dritten Reich*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag.
- Schmitt, Carl (1934), *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*, Hambrug: Hanseatische Verlagsanstalt.
- Schmitt, Carl (1940a), „Die politische Theorie des Mythos (1923)“, u: *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Genf-Versailles 1923-1939*, Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt, 11–21.
- Schmitt, Carl (1940b), „Der Gegensatz von Parlamentarismus und moderner Massendemokratie (1926)“, str. 60–74.
- Schmitt, Carl (1940c), „Der Begriff des Politischen (1927)“, str. 75–83.
- Schmitt, Carl (1940d), „Der Völkerbund und Europa (1928)“, str. 100–110.
- Schmitt, Carl (1940e), „Staatsethik und pluralistischer Staat (1930)“, str. 151–165.
- Schmitt, Carl (1940f), „Völkerrechtliche Formen des modernen Imperialismus (1932)“, str. 184–203.
- Schmitt, Carl (1940g), „Reich – Staat – Bund (1933)“, str. 217–226.
- Schmitt, Carl (1940h), „Totaler Feind, totaler Krieg, totaler Staat (1937)“, str. 258–273.
- Schmitt, Carl (1940i), „Über das Verhältnis der Begriffe Krieg und Feind (1938)“, str. 278–285.
- Schmitt, Carl (1940j), „Großraum gegen Universalismus (1939)“, str. 335–343.

- Schmitt, Carl (1940k), „Der Reichsbegriff im Völkerrecht (1939)“, 344–354.
- Schmitt, Carl (1950a), *Ex Captivate Salus. Erfahrungen der Zeit 1945/47*, Köln: Greven Verlag.
- Schmitt, Carl (1950b), *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*, Köln: Grevin Verlag.
- Schmitt, Carl (1957), *Verfassungslehre*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (1984), *Römischer Katolizismus und politische Form*, Stuttgart: Klett-Cotta
- Schmitt, Carl (1985a), „Die Stellvertretung des Reichpräsidenten (Januar 1933)“, u: *Verfassungsrechtliche Aufsätze aus dem Jahren 1924–1954. Materialien zu einer Verfassungsrechtslehre*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (1985b), „Machtpositionen des modernen Staates (1933)“, str. 367-373.
- Schmitt, Carl (1985c), „Staat als ein konkreter, an eine geschichtliche Epoche gebundener Begriff (1941)“, str. 375-385.
- Schmitt, Carl (1991a), *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947–1951*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (1991b), *Völkerrechtliche Großraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Schmitt, Carl (2004), *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*, Berlin: Duncker & Humblot.
- Voigt, Rüdiger (2007), „Carl Schmitt in der Gegenwartsdiskussion“, u: Voigt, Rüdiger (ur.): *Der Staat des Dezisionismus. Carl Schmitt in der internationalen Debatte*, Baden-Baden: Nomos, str. 13–36.
- Zakravsky, Catherina (1999), „Politische Mythologie des letzten Krieges als Völkerrechtswissenschaft“, u: Pircher, Wolfgang (ur.): *Gegen den Ausnahmezustand. Zur Kritik an Carl Schmitt*, Wien i New York: Springer, str. 179–200.

Aleksandar Molnar

CARL SCHMITT'S ATTITUDE TOWARDS
TOTAL WAR AND TOTAL ENEMY ON THE EVE
OF THE OUTBREAK OF WWII

Summary

Carl Schmitt is usually perceived as the theorist of total state, total war and total hostility. In the article, the author however tries to show that, from 1937 to 1944, Schmitt was arguing that total war and total hostility were dangerous for Germany (as well as for the rest of Europe) and warned against perpetuation of all efforts to totalize enemy that started in 1914. In his theoretical endeavors in this period there was place for the total state only – and especially for the total state strong enough to resist temptation of declaring total war on total enemy. The total state he recommended Hitler and his Nazi comrades was German Reich, as a part of Europe ordered and divided in the huge spaces (*Großraumordnung*). Positioned in the centre of Europe, between the rest of the powers (France, Italy, USSR, as well as the Scandinavian states), Germany should be careful enough to wage war only against its Eastern enemies (Poland and maybe USSR) and only in order to achieve „just“ borders. Occupying in this way its huge space, Germany should devote itself to the task of exploitation of various peoples, such as Poles, Chechs and Slovaks, which were perceived as incapable of having their states and doomed to serve the master race – the Germans.

Key words: Carl Schmitt, politics, war, enemy, state, totalitarianism, Reich.